ČASOPIS PRO MODERNÍ FILOLOGII 97, 2015, Č. 1, S. 87–97

KATEŘINA ŠICHOVÁ: MIT HÄNDEN UND FÜßEN REDEN. VERBALE PHRASEME IM DEUTSCH-TSCHECHISCHEN VERGLEICH

Tübingen: Julius Groos Verlag, 2013, 435 s.
ISBN 978-3-87276-892-6

OPEN ACCESS

Kateřina Šichová je česká germanistka působící v současné době na ústavu Bohemicum na Univerzitě Regensburg (SRN). Monografie *Mit Händen und Füßen reden. Verbale Phraseme im deutsch-tschechischen Vergleich.* založená na její disertační práci představuje důležitý náhled do problematiky kontrastivní frazeologie jazykového páru němčina — čeština.

Práce má již tradičně dvě hlavní části, které jsou vzájemně úzce propojené. Základem výzkumu je soubor 500 německých frazémů a jejich českých ekvivalentů vč. významových parafrází. Tyto frazémy se promítají jako dokladový materiál ve všech kapitolách první teoretické části práce a zároveň tvoří ve formě glosáře celou druhou, empirickou část práce. První, teoretická část pak obsahuje kapitoly k jednotlivým relevantním tématům. Nejprve je předkládán obecnější přehled o frazeologickém bádání v německém a českém prostředí, jenž je následován také přehledem zkoumání v oblasti srovnávací (zde interlinguální) frazeologie. Jedná se cenný souhrn informací, který by bylo možné s úspěchem využít např. ve výuce frazeologie na vysokých školách (podobně i u třetí kapitoly). Na trhu dosud chyběla souhrnná monografie, jejímž centrálním tématem by byla kontrastivní frazeologie němčiny a češtiny, na což autorka sama upozorňuje (na str. 19). Lze snad již zde předeslat, že tuto mezeru se alespoň z části zjevně zaplnit podařilo.

V třetí kapitole autorka nabízí vymezení základních pojmů a vlastností frazeologických jednotek. Přestože lze frazeologii považovat za etablovanou samostatnou lingvistickou disciplínu, neustále existuje celá řada výkladů základních pojmů a charakteristických znaků, vůči nimž se musí každý frazeolog nejprve vymezit, aby s nimi mohl dále pracovat. Autorka zde tedy důkladně popisuje základní jednotku *frazém* a její nejdůležitější vlastnosti. S ohledem na specifika materiálu z empirické části práce však každý z jevů osvětluje nejen obecně, ale také s důrazem na studovaný materiál. Vyzdviženíhodná je také nabízená syntéza frazeologických teorií (především němčiny a češtiny), které se zdají být v mnoha ohledech odlišné. Autorka také poukazuje na mnoho jevů, jejichž zvláštnosti vystupují do popředí až při srovnání více jazyků (problematika vidu u českých sloves, funkce eliptického vyjádření ve frazeologii a s tím související německé zájmeno *es* ad.).

Ve čtvrté kapitole je čtenář důkladně seznámen s kritérii výběru frazémů, které se staly základem empirické části práce. Jedná se, jak již bylo uvedeno, celkem o 500 verbálních frazémů, a to s alespoň jedním somatickým komponentem. S postupem a zdroji, které autorka použila při sběru a následném zpracování frazémů a které ve zkratce uvádím dále, se lze velmi dobře ztotožnit. Východiskem se stala řada dostupných jednojazyčných slovníků (*Duden 11* (1998 a 2008); Friederich W. (1976) *Moderne deutsche Idiomatik*; Schemann H. (1993) *Deutsche Idiomatik* a.d.; pro češtinu *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné* (1994), *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (1994) a *Slovník spisovného jazyka českého* (1989)). Dále se práce opírá se o jazykovou zkušenost respondentů (rodilých mluvčích i vlastní autorčinu), pro analýzu

významu vybraných frazémů pak využívá rešerší v Mannheimských korpusech (DeReKo, IDS Mannheim), v paralelním korpusu InterCorp (www.korpus.cz), na internetu a v neposlední řadě se opírá také o četnou odbornou literaturu (např. Mrhačová, E. (2000) *Názvy částí lidského těla v české frazeologii a idiomatice*; Henschel H. (1993*) Die Phraseologie der tschechischen Sprache* nebo Krohn K. (1994) *„Hand und Fuß." Eine kontrastive Analyse von Phraseologismen im Deutschen und Schwedischen*.).

Takto získaný seznam frazémů autorka dále upravovala, a to především vypouštěním různých skupin frazémů (podrobněji viz dále). Přestože každý autor sám má právo si stanovit rozsah a obsah studovaného materiálu podle svého, mohou se jevit některá zde použitá kritéria jako diskutabilní. Ze sestaveného korpusu byly vyloučeny v prvé řadě frazémy vulgární, zastaralé, regionální a jinak stylisticky zabarvené (např. vznešené). Zda byla tato omezení správná, je však sporné. I vulgární a obhroublý styl (u frazémů jakožto fenoménů mluveného jazyka díky své expresivitě tak typický) je součástí jazykové reality a nelze ho tedy z jazykových analýz vytěsňovat. Dále byly ze získaného materiálu vyřazeny také frazémy, které se vyskytly v méně než dvou slovnících a také ty, které respondenti označili jako „nepoužívané". Nutno však podotknout, a autorka to v práci sama přiznává, že většina respondentů pochází z Řezna a okolí, což tedy může znamenat jejich přímé ovlivnění bavorských dialektem. Dohromady s tímto faktorem se jeví problematické i vyloučení frazémů, jejichž užití je regionálně podmíněno, neboť jak sama autorka připouští v závěru své práce (s. 257), jedná se v případě němčiny (a zvláště její rakouské variety) a češtiny o velmi důležitou oblast vzájemného působení. Stejně tak může vyvolat otázky o své opodstatněnosti vyřazení frazémů, které jsou strukturně finitní povahy (tj. obsahují konkrétní podmět a časované sloveso). Naopak vyzdvihnout lze např. otevřené přiznání autorky o problematickém určování obligatornosti / fakultativnosti desémantizovaných sloves *sein* (být) a *haben* (mít) u jednotlivých druhů frazémů.

V nepříliš rozsáhlé kapitole 4.2. se autorka věnuje tématu nadmíru zajímavému — frazeografii. Zde velice výstižně charakterizuje stav frazeografického výzkumu (jak teoretického, tak především praktického ve formě vydaných frazeologických slovníků) v německém a českém prostředí. Zatímco německá frazeografická produkce disponuje více slovníky s velmi rozdílnou kvalitou zpracování frazémů, česká produkce zahrnuje v podstatě jediný základní frazeologický slovník (*Slovník české frazeologie a idiomatiky*, 1984–2009), jenž lze ale z hlediska kvality zpracování jednotlivých položek dát za vzor všem ostatním. Autorka se zde dotýká elementárních problémů, kterými jsou např. zákonitosti řazení frazémů pod jednotlivá lemmata, forma základního lemmatu a s tím související problematika variant a synonym, dále stylistické značení aj. a akcentuje důležitost zpracování výkladu významu. Lze vyzdvihnout, že stanovenými pravidly o výkladu významu se pak sama v empirické části své práce řídí. Škoda jen, že tématu frazeografie je v této práci věnována jen desetistránková podkapitola. Důkladná a s velkou akribií provedená analýza pětiset frazémů, která se zrcadlí v glosáři v empirické části práce, by jistě mohla přispět významnou měrou k rozšíření a prohloubení zpracování různých frazeografických témat.

V dalších dvou podkapitolách autorka přibližuje specifika jednotlivých komponentů zpracovávaných frazémů a věnuje se také celému spektru paradigmatických (otázky variability, synonymie, polysemie a homonymie) a syntagmatických (valence

a kolokabilita) vztahů. I v této oblasti dochází autorka k některým závěrům, s nimiž nemusí každý frazeolog souhlasit a které by zasloužily hlubší diskusi. Je to např. otázka variability frazémů v návaznosti na jejich stylistiku. Pokud jsou dva frazémy (dvě velmi podobné formy) denotativně shodné nebo velmi podobné, ale konotativně rozdílné (slovy autorky „trotz gewisser semantischer bzw. anderer Schattierungen, v.a. Stil- und Frequenzunterschiede", s. 115), nelze pak již patrně hovořit o jejich vzájemné variabilitě a potažmo tedy také zaměnitelnosti. Autorka pak ještě sice s odvoláním na *Českou lexikologii* (Filipec/Čermák 1985:185) dodává, že je třeba zachovat sémantickou a funkční identitu, aby dvě takové formy mohly být považovány za variantní, dále se ale už nezamýšlí nad tím, jestli je to ve skutečnosti možné. Diskutabilním se může jevit také tvrzení, že je-li substantivní komponent schopen vystupovat v singuláru i plurálu (např. *die Hand / Hände im Spiel haben*; *ins Auge / in die Augen stechen* etc.; další příklady na str. 117), aniž by to mělo vliv na jeho frazeologický význam, jedná se o dvě jeho varianty. Zdálo by se naopak logičtější nahlížet na tento fenomén jako na jazykovou pravidelnost, zatímco opačný případ (kdy substantivní komponent nemůže vytvořit obě svá čísla, aniž by přitom zároveň nepřišel o svůj frazeologický význam) by byl dokladem morfosyntaktické iregularity a tedy jakési formy anomálie, pro frazémy tak typické a všudypřítomné.

Bezesporu nejdůležitější z celé práce je pátá kapitola zabývající se srovnávací analýzou. Po úvodním kritickém shrnutí koncepcí jiných autorů (H. Henschel, C. Földese a K. Krohn) autorka představuje vlastní model vhodný pro srovnávání německých a českých frazémů. Hned na úvod dává najevo, že si je vědoma vágnosti a jen obtížné definovatelnosti některých klíčových pojmů, jako jsou *frazém* či *ekvivalent*. Upozorňuje také na obtíže způsobené typologickou odlišností porovnávaných jazyků. Základním východiskem se jí stává precizně formulovaný tvar frazému ve výchozím jazyce (invariant a jeho varianty v němčině) a následně hloubkové zkoumání významu frazému (vč. parafráze významu, kolokability frazému a konotace), dále struktura frazému (forma, kombinatorika, pořadí a.d.) a konečně lexikální obsazení. Na základě těchto proměnných stanovila autorka model dělení frazémů do tří typů, z nichž první typ (k jednomu významu existuje v obou jazycích frazém) dělí na další tři třídy podle porovnání podobnosti významu, struktury a lexikálního zastoupení u daných dvojic frazémů. Zajisté správné je, že základním kritériem pro stanovení frazeologických ekvivalentů ve dvou různých jazycích je jejich význam. Naopak forma nehraje zdaleka tak klíčovou roli, jak by se mohlo zdát. Vzhledem ke stanovené charakteristice zkoumaných frazémů (obsahují somatismus) je sice pochopitelné, že autorka z analýzy vyřazuje frazémy významově ekvivalentní, ale formálně bez somatického komponentu, bohužel má tento krok ale nevratné důsledky v tom, že výsledky výzkumu nelze paušalizovat na celou oblast frazeologie, ale jen na verbální frazémy se somatismem.

V následujících kapitolách autorka exemplifikuje nejzajímavější případy, které při analýzách a třídění vyvstaly. Nebojí se odhalovat také slabiny a zveřejňovat i „nepohodlné" příklady, jak si předsevzala v úvodu své práce. Autorka zde názorně dokazuje, jak důležité jsou pro zkoumání formy i významu frazémů rešerše v elektronických korpusech.

V závěrečném výhledu autorka naznačuje, že by bylo možné navržený kontrastivní model ještě dále rozpracovat. Otázkou ale zůstává, čemu by to bylo přínosné.

Potenciál lze spíše vidět v praktické aplikaci, tj. ve vyvození konsekvencí lexikografických, překladových a didaktických. Zajímavým aspektem v kontextu zkoumaného materiálu se jeví další precizování typologických odlišností obou jazyků (s důrazem na frazeologii) a také zesílený zájem o průzkum frazeologické stylistiky a její role ve vnímání významu frazémů. V neposlední řadě by se frazeologové měli věnovat vedle již částečně prozkoumané ekvivalence langueové (systémové) také ekvivalenci parolové (textové). O tomto fenoménu se totiž autorka na několika místech své práce správně zmiňuje, ale dále ho již nerozvádí. Bez ohledu na několik výše zmíněných dílčích rozporů ve vnímání některých frazeologických fenoménů lze shrnout, že práce je velmi zdařilá, založená na precizním zpracování rozsáhlého materiálu, podložená odkazy na bohatou a hodnotnou odbornou literaturu a je tak velkým přínosem pro frazeologické, kontrastivně zaměřené bádání.

Věra Hejhalová
Ústav germánských studií, FF UK | nám. J. Palacha 2, 116 38 Praha 1
vera.hejhalova@ff.cuni.cz